

Het schilderij en de werkelijkheid

• GIJS VAN DER HAM •

De weg erheen gaat door eindeloze bossen en langs stille meren over brede, rechte wegen waar maar weinig auto's rijden. Het glooit een beetje, meer niet. We zijn in Zweden, maar we zijn eigenlijk op weg naar een opvallend schilderij uit het Rijksmuseum – of liever, naar de locatie van dat schilderij. Gevat in een lijst die bekroond wordt door een kanonnetje zien we op dit zo'n drie-en-een-halve eeuw geleden geschilderde werk een weids landschap met op de voorgrond een meer met daaraan twee grote huizen en een kerkje, en op de rechterachtergrond de flank van een fikse berg. Op de linkerkant staan allerlei merkwaardige gebouwen, sommige met rokende schoorstenen, en er wordt daar van alles aan- en afgesleept. Hier gaat het eigenlijk om. Dit is de geschutgieterij van de Amsterdamse firma Trip in Julitabruk, in de Zweedse provincie Södermanland, zo'n honderd kilometer ten westen van Stockholm (afb. 1).

Het is hier leeg, leger nog dan op het schilderij. Julita zelf is een dorp van bijna niks. Vlak aan het meer

Afb. 1
ALLART VAN
EVERDINGEN, *De
geschutgieterij van
Hendrik Trip te Julita-
bruk, Södermanland,
Zweden. Olieverf op
doek, 215 x 274 cm
(incl. lijst). Rijksmu-
seum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-1510).*

staan nog steeds een kerk, dat wel, en twee grote landhuizen, inmiddels aangevuld met een restaurant én met een museum. Van de geschutgieterij Julitabruk ('bruk' betekent in het Zweeds zoiets als fabriek, industrie) geen spoor. Dát verleden lijkt gewist.

Het museum van Julita is een mini-Skansen, gemodelleerd naar en geïnspireerd door het grote Skansen in Stockholm, 's werelds eerste openluchtmuseum, dat ook het grote voorbeeld was voor het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Het is inmiddels een onderdeel van het Nordiska Museet in Stockholm en aan de landbouw gewijd. Er wentelen zich varkens van een oud Zweeds ras door de modder, er lopen echte Zweedse kippen te pikken, er staan allerlei soorten appelbomen die in Zweden voorkomen en in de winkel kan je behalve hiervan gemaakte cider ook nog een typisch Zweedse kaas kopen.

Het museum is aangelegd op het terrein van het belangrijkste landhuis, het eigenlijke Julita, een groot geel 18de-eeuws gebouw dat zelf het middelpunt van het museum vormt

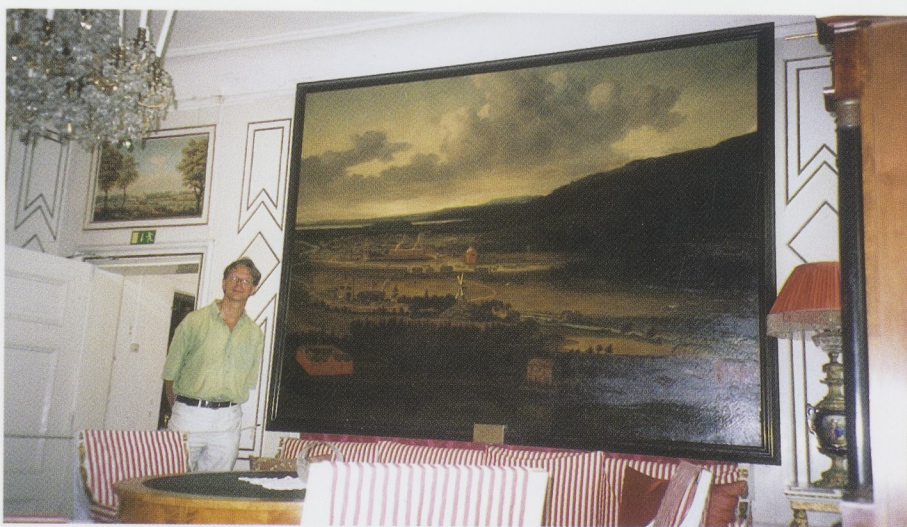
Afb. 2
Het huis Julita in 2003
(foto auteur).

(afb. 2). Ook treffen we hier een simpele, vrijwel uitgestorven jeugdherberg aan, waardoor we 's avonds het hele terrein bijna voor ons zelf lijken te hebben. Onder de museumgidsen verspreidt het nieuws zich ondertussen snel dat een conservator van het Amsterdamse Rijksmuseum in Julita is, want het schilderij van Allart van Everdingen (die naam spreken de gidsen probleemloos uit) heeft hier grote faam en kent men tot in detail – geen wonder, want tot mijn verrassing hangt in een van de kamers van het landhuis een even grote kopie te pronken (afb. 3). Zo wordt dat industriële verleden hier te midden van het agrarische heden toch gekoesterd.

Niet alleen het Julita van vandaag is niet meer wat het ooit was, het Julita op het schilderij heeft in sommige opzichten zelf ook nooit zo bestaan. Dat blijkt wel als we ons de volgende dag naar de overkant van het meer Öljaren begeven dat op de voorgrond van het schilderij te zien is. We zoeken de plek waarvandaan de schilder zelf naar Julita moet hebben gekeken, maar we vinden die niet, tenminste, niet helemaal. Want het schilderij beziet het Zweedse landschap vanuit de hoogte, als vanaf een heuvel, en zulke hoogtes zijn er niet aan de overkant

van Öljaren. Vrijwel alles is vlak en laag. Wij zelf staan direct aan de oever en turen over het meer. Het opvallendst is dat die enorme berg er in werkelijkheid niet is. Maar ook de gebouwen van Julita zelf, op het schilderij zo duidelijk afgebeeld, zijn in werkelijkheid maar moeilijk zichtbaar (afb. 4). Natuurlijk, een denkbeeldig hoog standpunt van waaruit een landschap wordt afgebeeld was in die tijd zeker niet ongewoon. Maar het lijkt erop dat Van Everdingen ook niet alle gebouwen op hun echte plaats heeft neergezet. De onderlinge verhoudingen tussen de gebouwen aan het meer kloppen niet en de molen erachter, althans de molen die hier nu te vinden is, staat in werkelijkheid veel meer naar links. Verhoudingsgewijs zijn de gebouwen van de geschutsgieterij, ook al liggen ze wat landinwaarts, aan de grote kant. Al was hij een begenadigd schilder die zijn technieken uitstekend beheerste, met het perspectief heeft Van Everdingen hier de hand gelicht. Het oogt eigenlijk allemaal een beetje onhandig.

Van Everdingen had een goede reden de gebouwen van de geschutsgieterij zo prominent af te beelden, want hij maakte dit schilderij voor de exploitant ervan, de Amsterdamse

familie Trip. Het was bestemd voor het nieuwe pand dat de broers Louis en Hendrik Trip in 1660 aan de Kloveniersburgwal hadden laten bouwen, eigenlijk twee panden achter één gemeenschappelijke gevel. De enorme schoorstenen op het dak van dit klassicistische stadspaleisje in de vorm van mortieren en de kanonnen in het timpaan laten zien dat de firma zijn rijkdom vooral aan de handel in geschut te danken had. En die wapens haalde men uit Zweden, waar alles voor de productie ervan voorhanden was: ijzer, hout en water. De fabricage van geschut was in Zweden bijna het monopolie van een andere Nederlander, Lodewijk de Geer, die wel de vader van de Zweedse industrie wordt genoemd. De Trippen doorbraken dat monopolie toen Hendrik Trip in 1646 dankzij zijn huwelijk met de dochter van een verre neef van Lodewijk, de pacht van Julita in handen kreeg. Sindsdien handelde de firma Trip niet alleen in kanonnen, maar kon ze die ook zelf fabriceren. Tot ongeveer 1662 lieten de Trippen dit in Julitabruk doen, daarna trok de firma zich van het Zweedse geschutstoneel terug.¹

Hoe belangrijk Julitabruk voor de Trippen was, blijkt uit de plaats waar het schilderij van Van Everdingen in

het nieuwe pand werd opgehangen. Het hing, in elk geval in 1684, in de zogeheten Groene Kamer achter in het rechtergedeelte dat Louis Trip bewoonde, waar het precies op de achterwand paste. Dit maakt het waarschijnlijk dat het schilderij speciaal voor deze wand gemaakt is, een veronderstelling die nog sterker wordt omdat Van Everdingen nog vier andere, veel kleinere schilderijen voor het Trippenhuis maakte, bedoeld voor boven een paar deuren. Deze deurstukken zijn nog steeds aanwezig. Eén van die deuren leidt naar de Groene Kamer. Dat schilderij laat aan een woest stromende rivier ook een kanonnengieterij zien, zij het in een andere omgeving dan Julitabruk. Boven de deur naar een parallelle kamer in het linkerhuis, dat tot zijn dood in 1666 door Hendrik Trip bewoond werd, is net zo'n schilderij aangebracht.²

Schilder Allart van Everdingen kende Scandinavië, dat blijkt zonneklaar uit de deurstukken en ook uit enkele van zijn andere schilderijen, en uit verscheidene archivalia, maar alleen de westelijke kustgebieden. In Julita is hij nooit geweest. Uit geen enkel gegeven dat over zijn leven bekend is, valt op te maken dat hij de

Afb. 3
De kopie van het schilderij van Van Everdingen in het huis Julita (foto Beppe Kessler 2003).

Afb. 4
Julita en omgeving
gezien vanaf de over-
kant van het meer
Oljären (foto auteur).

Afb. 5
Het museumgebouw
op het terrein van
Julita (foto auteur).

reis hierheen gemaakt heeft, en de wat onhandige uitvoering van dit schilderij lijkt te bevestigen dat hij het gebied niet met eigen ogen heeft verkend.³ Hij moet naar getekende voorbeelden hebben gewerkt, onder meer naar een kaart van het terrein uit 1649. Dat verklaart wellicht dat hij sommige gebouwen als plakplaatjes op het schilderij heeft gezet. Het landhuis Julita bijvoorbeeld, helemaal links, kent een ander perspectief dan de rest van het schilderij. De kerk lijkt hij zelfs uit zijn duim gezogen te hebben; zo ontbreekt een duidelijke toren, die er wel steeds geweest is.⁴ En ook die berg heeft hij er dus bij verzonnen.

Het schilderij toont de werkelijkheid niet, en toch is het een belangrijke historische bron. Want al heeft het zijn topografische gebreken, het is wel een van de heel weinige 17de-eeuwse afbeeldingen waarop het proces van kanonnenfabricage te zien is. Misschien heeft het voor de Zweedse geschiedenis zelfs nog meer betekenis dan voor de Nederlandse, omdat dit de eerste visuele weergave is van de industrialisering die meehielp van

Zweden een Europese grootmacht te maken. En nog om een andere reden schijnt het schilderij voor de Zweden een mijlpaal te zijn: het is het oudste schilderij waarop een voor het huidige Zweden zo typerend roodgeschilderd huis te zien is, het huis Julita zelf. Het huidige huis is geel en bovendien gebouwd nadat in 1745 bij een brand alle gebouwen op het landgoed waren verwoest. Maar de oprichter van het openluchtmuseum, Arthur Bäckström, die dat huis tot zijn dood in 1941 bewoonde, liet op basis van het schilderij, omstreeks 1930 dicht aan de oever net zo'n rood gebouw plaatsen als op het schilderij te zien is om zijn museumobjecten in onder te brengen (afb. 5).

Zo grijpen fantasie en werkelijkheid hier op een intrigerende manier in elkaar. De geschutgieterij is dan wel, anders dan bij sommige van de gietereien van de familie De Geer, spoorloos uit Julita verdwenen, maar juist van Julita is dat industriële verleden vastgelegd. En veel later is het huidige Julita met de bouw van het museum weer aan het schilderij aangepast!

NOTEN

- 1 Voor de wapenhandel en -fabricage van de firma Trip, zie P.W. Klein, *De Trippen in de 17e eeuw. Een studie over het ondernemersgedrag op de Hollandse stapelmarkt*, Assen 1965, in het bijzonder pp. 446-458.
- 2 Zie D.P. Snoep, 'Het Trippenhuis, zijn decoraties en inrichting', in R. Meischke en H.E. Reeser (red.), *Het Trippenhuis te Amsterdam*, Amsterdam 1983, pp. 202-205.
- 3 Alice I. Davies, *Allart van Everdingen 1621-1675. First painter of Scandinavian Landscape*, Doornspijk 2001; voor het schilderij van Julitabruk in het bijzonder hierin pp. 123-128, 164-167, 205 en cat.nr. 120.
- 4 Zie folder 'The Parish Church of Julita' (ter plekke aangeschaft 2003).